

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ การสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการฝ่าป่าข้าวภายใต้
บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ในจังหวัดพะเยา

ชื่อผู้เขียน นางอริยา เสวตามร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จามะรี เชียงทอง	ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์	กรรมการ
อาจารย์ ดร. อภิญา เพื่องฟูสกุล	กรรมการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาว่าด้วยกระบวนการในการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนของชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนของนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในแนววัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งศึกษาเงื่อนไขที่แตกต่างกันของการให้ความหมายที่ต่างกัน ภายใต้กรอบคิดเชิงทฤษฎี ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ 2 แนวคิด คือ (1) ความหมายของพิธีกรรมในงานพัฒนา (2) ความเชื่อมโยงของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ บุญ และความยุติธรรมทางสังคม

ในภาวะที่ชุมชนในชนบทกำลังเผชิญกับกระแสทุนนิยมที่เข้ามาในชุมชนในรูปของการพัฒนา ทำให้ชนบทต้องสูญเสียการควบคุมและจัดการทรัพยากรของตนเองและพึ่งพาการตัดสินใจจากภายนอกมากขึ้น จึงก่อให้เกิดการริเริ่มของผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่เริ่มจากการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน ขยายออกไปสู่การสร้างกองทุนเพื่อแก้ปัญหาอื่นๆ ในชุมชน และการสร้างเครือข่ายกับภายนอกผ่านกระบวนการฝ่าป่าข้าวด้วยการดึงการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก เป็นความพยายามในการสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนซึ่งเป็นการแสดงออกถึงอำนาจความเป็นตัวตนของชาวบ้าน โดยเป็นกระบวนการในการจัดความสัมพันธ์ใหม่เพื่อหาทางเลือกในการพัฒนาที่ชาวบ้านสามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้มากขึ้น และการเข้าร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนกระบวนการฝ่าป่าข้าวจึงเป็นการเปิดเวทีหรือพื้นที่ส่วนรวมให้กับชุมชนในการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนและการสร้างคุณค่าใหม่ร่วมกัน ผ่านการถกเถียงโต้แย้งกันเองภายในชุมชนในการช่วงชิงการให้ความหมายของความเป็นชุมชนด้วยการผสมผสานแนวคิดที่มีอยู่หลากหลายในชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่าในท่ามกลางสภาพความเป็นจริงในสังคมที่มีความไม่เท่าเทียมกัน ทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่าผ้าป่าข้าวเป็นการช่วยเหลือกัน แต่มีการตีความที่หลากหลายแตกต่างกันและสะท้อนความขัดแย้งภายในชุมชน โดยต่างอ้างการตีความเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง กล่าวคือ กลุ่มคนจนมองว่าทำให้เกิดการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านต่างจากแต่ก่อนที่ไม่ค่อยช่วยเหลือกัน ผ้าป่าข้าวจึงเป็นการเรียกร้องของกลุ่มคนจนเพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือจากสังคมในบริบทที่มีความไม่เท่าเทียมในสังคมระหว่างคนจนคนรวย และในบริบทที่วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางในการกระจายโภคทรัพย์ในสังคมไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนในอดีต โดยคนจนเรียกร้องให้คนรวยทำบุญและให้มีการสร้างความสามัคคีในชุมชน

ส่วนกลุ่มคนรวยและปานกลางมองว่าผ้าป่าข้าวเป็นการช่วยเหลือกันแต่จะเน้นความหมายของการแลกเปลี่ยนตอบแทนกัน โดยการอ้างถึงการสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและการช่วยเหลือกัน อย่างไรก็ตาม คนฐานะดีสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากกองทุนผ้าป่าข้าวได้มากกว่าคนจน การอ้างความเป็นชุมชนของคนรวยและปานกลางจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของตนเองในการเรียกร้องความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอก

ผู้นำชุมชนให้ความหมายผ้าป่าข้าวว่าเป็นการสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและช่วยเหลือกัน ด้วยการเชื่อมโยงแนวคิดเกี่ยวกับบุญ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และความยุติธรรมเข้าด้วยกัน ส่วนนักพัฒนาก็ให้ความหมายที่สอดคล้องกับผู้นำชุมชน แต่เพิ่มประเด็นการสร้างความยุติธรรมในสังคม และการช่วยเหลือกันที่มีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น เนื่องจากนักพัฒนาตระหนักมากขึ้นว่าชุมชนในปัจจุบันไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยว และความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องอยู่บนการสร้างเครือข่ายช่วยเหลือกันที่กว้างขวาง

การตีความของแต่ละกลุ่มมีความหลากหลายแม้มีจุดประสงค์ร่วมกัน ความหมายแรกที่ผู้นำชาวบ้านและนักพัฒนาใช้ในการตีความ เน้นความเท่าเทียมกันและการช่วยเหลือเกื้อกูลในเชิง "อุดมคติ" และความหมายที่สองที่ชาวบ้านทั่วไปให้ความสำคัญ เน้นเรื่องพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนบนพื้นฐานของผลประโยชน์ การให้ความหมายในกระบวนการผ้าป่าข้าวมีพัฒนาการที่เลื่อนไหล เห็นได้จากการให้ความหมายการทำบุญในกองทุนของกลุ่มแม่บ้านที่จัดตั้งขึ้นจากกองทุนผ้าป่าข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการในภาวะปัจจุบันที่ต้องการใช้เงินมากขึ้น เมื่อมีการนำเงินมาถุ้มกันทำให้เกิดการโต้แย้งถกเถียงกัน โดยผู้นำชุมชนอ้างว่าเงินที่ได้มาจากผ้าป่าข้าวเป็น "เงินบุญ" ถ้านำไปใช้ในทางไม่ถูกต้องจะทำให้เป็น "บาป" แต่ชาวบ้านโต้แย้งว่าเป็นเงินอีกส่วนหนึ่งที่มาจากการสะสมของกลุ่มไม่ได้มาจากผ้าป่าข้าว "ไม่ใช่เงินบุญ จึงไม่บาป" ทำให้เห็นการตีความความหมายที่เลื่อนไหลและนำมาพลิกผันให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนเอง

ดังนั้น การทำงานพัฒนาในกระแสวัฒนธรรมชุมชนโดยผ่านกระบวนการรื้อฟื้นพิธีกรรมผ้าป่าข้าวในระบบทุนนิยมที่ข้าวและเงินถูกเข้าใจว่าเป็นวัตถุที่ใช้สนองตอบความต้องการของปัจเจก สามารถทำให้ข้าวและเงินที่ผ่านพิธีกรรมเปลี่ยนจากวัตถุที่เป็นสมบัติของปัจเจกมาเป็นของที่ใช้ร่วมกันของชุมชน และแสดงให้เห็นภาพสะท้อนของสังคมที่ชาวบ้านต้องผูกพันกับตลาดและรัฐอย่างแยกไม่ออกในบริบทการเปลี่ยนผ่านอย่างรวดเร็วจากการผลิตแบบยังชีพเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ทำให้ในด้านหนึ่งโอนอ่อนตามกระแสการพัฒนาที่เงินมีบทบาทมากขึ้นในฐานะปัจจัยการแลกเปลี่ยน ในขณะที่อีกด้านหนึ่งมีกระแสการทักท้วงให้หยุดคิดถึงจริยธรรมการเกื้อกูลในแบบเดิม นอกจากนี้ ยังทำให้ทั้งชาวบ้านและนักพัฒนาตระหนักมากขึ้นว่าในกระแสการพัฒนาปัจจุบันชุมชนไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว และจำเป็นต้องรื้อฟื้นการช่วยเหลือเกื้อกูลในกระบวนการพัฒนาให้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นในรูปของเครือข่าย